

واکاوای عناصر کالبدی و روابط فضایی خانه‌های مسکونی دوره پهلوی دوم از منظر ادبیات داستانی

سارا حسینی^۱، فریبا البرزی^{۲*}، امیر حسین امینی^۳

^۱ پژوهشگر دکتری، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
^۲ استادیار، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران. نویسنده مسئول.
^۳ استادیار، گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۲

چکیده

خانه به‌عنوان محل سکونت و زندگی از مهم‌ترین دغدغه‌های بشر می‌باشد که از جنبه‌های مختلفی از جمله کالبد و روابط فضایی قابل بررسی است. در خانه‌های مسکونی دوره پهلوی دوم در شهر تهران به سبب رشد جمعیت و افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها، ساختمان‌سازی انبوه در جهت رفع نیازهای مردمی شکل گرفته است که این تغییرات تدریجی اعمال شده را می‌توان با مطالعه خانه‌های هر دهه به‌طور مجزا جمع‌بندی کرد. وجود رابطه چند سویه بین متن و مخاطب و فرهنگ عمومی و ارتباط آثار ادبی با رویکردهای موجود در جامعه، دیدگاه پژوهش را به سمت ادبیات داستانی سوق می‌دهد تا روند تغییرات خانه‌ها از این دیدگاه مورد بررسی قرار گیرند. به نظر می‌رسد با بازخوانی داستان‌های دوره پهلوی دوم، تغییرات تدریجی اعمال شده در روابط فضایی خانه‌های مسکونی از منظر کالبدی قابل خوانش هستند تا با شناخت آن‌ها موجبات ارتقای کیفیت خانه‌های امروزی فراهم آیند. هدف پژوهش بررسی مولفه‌های تاثیرگذار بر روابط فضایی و کالبد در فضاهای مختلف خانه‌های شهر تهران در دوره پهلوی دوم از دیدگاه نویسندگان ادبی می‌باشد. این پژوهش با رویکرد کیفی و از نوع فلسفه تفسیری انجام شده است که با رهیافت تحلیل محتوای متن به بررسی و شناخت مولفه‌های کالبدی خانه‌های دوره پهلوی دوم از متون کتاب‌های مورد بررسی به‌صورت توصیفی-تحلیلی، پرداخته است. جست‌وجو در لابه‌لای متون داستانی جنبه نوآورانه پژوهش می‌باشد. نتایج پژوهش نشان می‌دهند که در اوایل دوره پهلوی دوم اهمیت و توجه به فضاهای بسته، باز، نیمه‌باز و روابط فضایی بین آن‌ها به‌وضوح دیده می‌شوند که با نزدیک شدن به دهه ۵۰ ه.ش، حذف اتاق‌ها از گوشه حیاط، تبدیل هشتی به دالان و راهرو و سپس یک سطح جداکننده در ورودی مشاهده می‌شوند. با مدرن شدن خانه‌ها نیز حیاط و ایوان به‌عنوان عناصر مهم در الگوی خانه‌های ایرانی که در برگیرنده حوض و انواع پوشش گیاهی می‌باشند، از ساختار فضایی خانه‌ها کم‌رنگ و یا حذف گردیده‌اند.

■ **واژگان کلیدی:** عناصر کالبدی، روابط فضایی، دوره پهلوی دوم، ادبیات داستانی.

* نویسنده مسئول: E-mail: faalborzi@yahoo.com

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان "خوانش مولفه‌های معماری مسکونی ایران در دوره پهلوی دوم با بازخوانی ادبیات داستانی" می‌باشد که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین انجام شده است.

مقدمه

خانه و شناخت ویژگی‌های آن جهت افزایش کیفیت محل زندگی انسان از سوی طراحان و سازندگان همواره مورد توجه و اهمیت بسیاری قرار گرفته‌اند. نخستین جنبه مواجهه با خانه، کالبد آن می‌باشد که شناخت ویژگی‌های کالبدی از سوی پژوهشگران بسیاری انجام شده‌اند. اما بررسی‌های مختلف جنبه‌های کالبدی جهت مقایسه روابط فضایی خانه‌ها کمتر مورد توجه واقع شده‌اند که این پژوهش با هدف بررسی تغییرات تدریجی اعمال شده در روابط فضایی خانه‌های مسکونی داستان‌های دوره پهلوی دوم، به شناخت ویژگی‌ها و تغییرات روابط فضایی خانه‌های دوره مورد مطالعه می‌پردازد. دهه‌های ۴۰ و ۵۰ خورشیدی در ایران یکی از پربارترین و مهم‌ترین دهه‌های شکوفایی معماری مسکونی ایران می‌باشند. بنابراین مطالعه فضاهای سکونتی در ابعاد مختلفی می‌تواند حائز اهمیت قرار گیرند. در زمینه ارتباط بین ادبیات و جامعه هم، می‌توان به توجه و نفوذ ادبیات به درون انسان‌ها و جامعه اشاره کرد، که اهمیت خاص ادبی این دوره نیز به دلیل نسبت بیشتر آثار ادبی این دوره در مقایسه با دوره‌های قبل و بعد از آن قابل برداشت می‌باشد. ادبیات داستانی در کنار توصیف یک رویداد، آداب و رسوم، نحوه زندگی و احساسات افراد هر دوره را نیز بیان می‌کند که با مرور آن‌ها می‌توان به خصوصیات خانه‌ها و احساسات فردی شناخت بیشتری پیدا کرد (Hosseini & Alborzi & Amini, 2022, 106). با شناخت ادبیات داستانی این دوره و بررسی محتوای آن‌ها که بر مبنای معماری مسکونی و توصیف خانه‌ها و زندگی آن دوران مردم روایت شده‌اند، می‌توان در راستای پیگیری این پژوهش گام برداشت. بدین ترتیب با بازخوانی ادبیات داستانی به شناسایی مولفه‌های معماری مسکونی و معرفی و بررسی آن‌ها، پرداخته شده‌است. تولید گفتمان ادبیات داستانی و شکوفایی معماری مسکونی نیز، مطالعه عمیق دوره پهلوی دوم را ضروری می‌سازد. پژوهش‌ها و تئوری‌های بیان شده در زمینه موضوعات مرتبط با خانه گسترده‌اند که همگی به مفهوم سکونت و اهمیت آن و مفاهیم کالبدی و تحولات صورت گرفته در خانه، اشاره دارند. در حالی که پژوهش حاضر در نظر دارد برای رسیدن به شناخت ریشه تحولات کالبدی خانه در دوران پهلوی دوم در شهر تهران، به شیوه‌ای جدید و از منظر ادبیات داستانی و جست‌وجو در لابه‌لای متون داستانی بپردازد تا بتواند به دور از یک پیش‌داوری خاص معماری و با کمک توصیفات بیان شده در کتاب‌ها از دیدگاه نویسندگان، کیفیت و اهمیت فضایی و ویژگی‌های خانه‌های آن دوره را از زاویه‌ای دیگر و متفاوت بررسی کند که این نوع روند پژوهش با توجه به تحلیل محتوای متون ادبیات داستانی، خود دلیل بر نوآوری تحقیق می‌باشد. در این صورت می‌توان بدون دسترسی به نقشه و عکس و یا سایر اطلاعات معماری، به شناخت ویژگی‌ها و کیفیت خانه‌های گذشته ایرانی دست یافت.

پیشینه پژوهش

در هر تحقیق علمی مطالعه و بررسی تحقیقات و پژوهش‌هایی که در ارتباط با موضوع انجام شده‌اند، لازم و ضروری به نظر می‌رسند و دستیابی به نتایج پژوهشی دیگران و توسعه و تکامل آن‌ها، امکان رسیدن به پاسخ مناسب و تجزیه و تحلیل بهتر را زمینه‌سازی می‌نمایند. در رابطه با متغیرهای این پژوهش به صورت جداگانه مطالعات تحقیقاتی صورت گرفته‌اند اما به طور مشترک در بستر نظری پژوهش، تحقیق خاصی صورت نگرفته است. در جدول ۱، به معرفی اجمالی برخی از این سوابق پژوهشی در زمینه کالبد و روابط فضایی خانه پرداخته می‌شود:

جدول ۱. دیدگاه دیگر پژوهش‌ها در زمینه کالبد و روابط فضایی (نگارندگان)

منبع	شرح	پژوهشگر	ردیف	حوزه
Stedman, 2003	مکان به‌عنوان ترکیبی از فعالیت‌های انسانی می‌باشد که در بستر کالبد و فضای آن شکل می‌گیرد.	ریچارد استدمن ^۲	۱	کالبد
Riger and Lavrakas, 1981	انسان، محیط را به‌همراه عناصر کالبدی‌اش در شکل‌گیری معنای تعلق، به‌خاطر می‌سپارد.	استفانی رایجر و پل لاوارکاس ^۳	۲	
Proshansky & Fabian & Kaminoff, 1983	تاکید اساسی بر نقش عوامل کالبدی به‌عنوان بخشی از عناصر اجتماعی در محیط	هارولد پروشانسکی و ابی فیبین و رابرت کمینوف ^۴	۳	
فلامکی، ۱۳۵۵	خلق شالوده کالبدی- فضایی در معماری، دانشی در جهت پاسخ‌گویی به نیاز انسان‌ها می‌باشد.	منصور فلامکی	۴	
آقالطیفی و حجت، ۱۳۹۷	روند تحولات کالبدی هم‌سو با تغییرات مفهوم خانه در ذهن ساکنان می‌باشد.	آزاده آقالطیفی و عیسی حجت	۵	
معماریان، ۱۳۸۴	فضا به‌عنوان مجموعه روابطی است که بین مصرف‌کننده آن و اجزای تشکیل‌دهنده فضا و تغییرات آن وجود دارد.	غلامحسین معماریان	۶	روابط فضایی
فلامکی، ۱۳۸۱	اشاره مجموعه روابط به مکان انسان‌ها بر مبنای اندیشه‌ها، سلیقه‌ها و نیازهایشان	منصور فلامکی	۷	
فاضلی و فریدنیا و کرباسچی، ۱۳۹۴	معماری به‌عنوان تجلی‌گاه کالبدی و بیان‌گر مجموعه‌ای از روابط، پدیده‌ها و و تمامی نیازهای انسان در فضا	مریم فاضلی و مهدی فریدنیا و محمد کرباسچی	۸	

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد کیفی و از نوع فلسفه تفسیری انجام شده است که با رهیافت تحلیل محتوای متن به بررسی، فهم و شناخت کالبد خانه‌های دوره پهلوی دوم از متون کتاب‌های مورد بررسی پرداخته است. فرضیه مطرح‌شده بیان می‌دارد: به‌نظر می‌رسد با بازخوانی داستان‌های دوره پهلوی دوم، تغییرات تدریجی اعمال‌شده در روابط فضایی خانه‌های مسکونی از منظر کالبدی قابل خوانش هستند تا با شناخت آن‌ها موجبات ارتقای کیفیت خانه‌های امروزی فراهم آیند. ابزارهای تحقیق از نوع مطالعات اسنادی و با نمونه‌گیری هدفمند از میان آثار نویسندگان دوره پهلوی دوم انتخاب گردیده‌اند. جامعه آماری پژوهش؛ نویسندگان معاصر و مطرح از میان دهه ۲۰ تا ۵۰ ه.ش. را دربرمی‌گیرد که به حداکثر مولفه‌های مربوط به پژوهش یعنی مولفه‌های کالبدی و روابط فضایی‌شان در خانه‌های شهر تهران اشاره کرده‌اند. این نویسندگان با توجه به مطالعات انجام‌شده توسط برخی پژوهشگران از جمله گلزاری و ناظمی‌راد (۱۳۸۸)، همچنین حاج‌سیدجوادی (۱۳۸۲) و نیز قاسم‌زاده (۱۳۸۳) در زمینه تاریخ ادبیات ایران و ادبیات معاصر ایران، معرفی شده‌اند. معیار انتخاب نویسندگان و کتاب‌هایشان نیز به‌دلیل روایت در بازه زمانی مربوطه و توجه هر چه بیشتر به معماری خانه‌های مسکونی شهر تهران به‌عنوان بستر توصیفی

این جریان‌های ادبی بوده است. در این میان برخی از آثار ادبی از جمله دل کور و درازنای شب، به دلیل توصیف خانه‌های قدیمی و جدید در فواصل سال‌های مختلف، در ذیل دو دهه دسته‌بندی گردیده‌اند و خانه‌های هر دو دهه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در ادامه، پلان‌ها و احجام خانه‌ها با توجه به مولفه‌های استخراج‌شده، با ترسیم به روش شبیه‌سازی و به صورت توصیفی-تحلیلی، ارائه گردیده‌اند.

جدول ۲. انتخاب جامعه نمونه پژوهش (نگارندگان)

روند انتخاب نمونه‌های موردی			
↓			
نویسندگان مطرح ادبیات داستانی (مرتبط با موضوع پژوهش) دهه ۲۰ و ۳۰ و ۴۰ و ۵۰ ه.ش.			
جلال آل احمد - بزرگ علوی جمال میرصادقی - سیمین دانشور - غلامحسین ساعدی - هوشنگ گلشیری - اسماعیل فصیح			
آثار برگزیده با توجه به دوره روایت آن‌ها			
↓			
دهه ۲۰ ه.ش.	دهه ۳۰ ه.ش.	دهه ۴۰ ه.ش.	دهه ۵۰ ه.ش.
خواهرم و عنکبوت - چشم‌هایش - دل کور	مسافرهای شب - چشم‌های من خسته - واژه‌های بی‌نام و نشان - مثل همیشه - شب‌های تماشای و گل زرد - درازنای شب - نه آدمی، نه صدایی	درازنای شب - این شکسته‌ها - شهباز و جغدان - به کی سلام کنم؟	این سوی تل‌های شن - هراس - دل کور
↓			
بررسی نظام‌مند متون و تحلیل محتوای آثار انتخابی			

■ مبانی نظری

شناخت خانه و اجزای تشکیل‌دهنده آن، فضاها و روابط فضایی از منظر ادبیات داستانی مدنظر می‌باشند که در این راستا ادبیات نظری مرتبط با موضوع مدنظر قرار می‌گیرد:

■ عناصر کالبدی

کالبد خانه در تحدید و تعریف معماری خانه، نقش موثری را ایفا می‌نماید و امکان خانه‌شدن را فراهم می‌آورد. محیط کالبدی و تاثیرات آن در زندگی روزمره مردم از مسائلی هستند که در سال‌های اخیر از طرف متخصصین بسیاری مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند (Canter, 1977, 91). در این زمینه، معماری به‌مثابه یک هنر بصری، تجلی‌گاه کالبدی مجموعه‌ای از روابط، پدیده‌ها و عواملی است که تمامی نیازهای انسان را در فضا تحقق می‌بخشد (فاضلی و دیگران، ۱۳۹۴). سازگاری و هماهنگی میان عوامل انسانی و الگوهای کالبدی می‌توانند

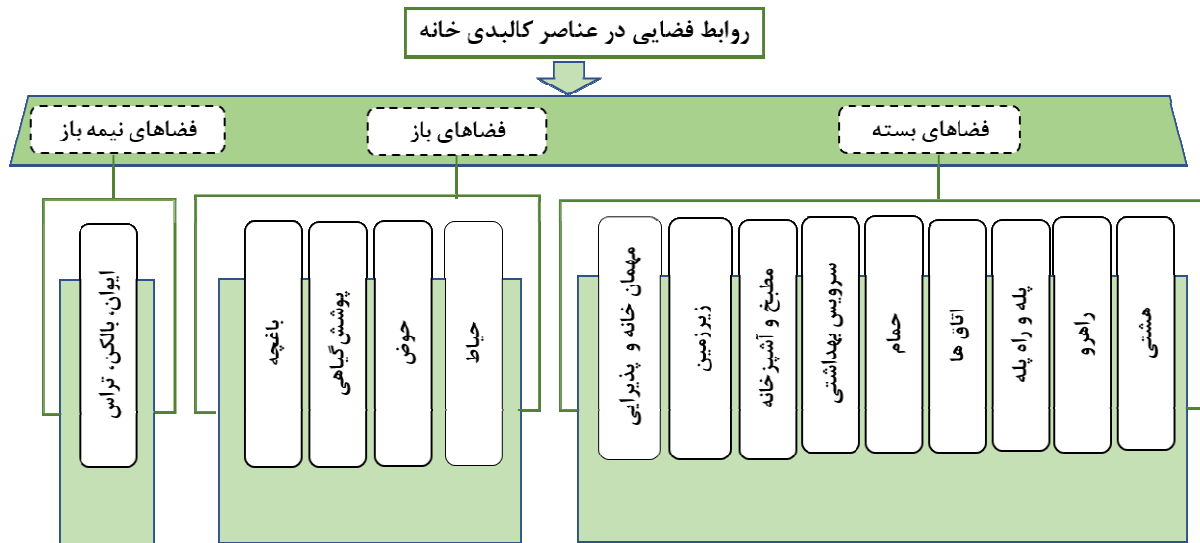
منجر به طراحی محیط‌های مسکونی شوند که وقوع رفتارهای درخور آداب زندگی جمعی و سنت سکونت ساکنین را تشویق نمایند (عینی‌فر، ۱۳۷۹، ۱۰۹). در نتیجه وجود فضاهای مختلف کالبدی، روابط فضایی مختلف در خانه‌های مسکونی شکل می‌گیرند. موجودیت کالبدی بنا را می‌توان مجموعه‌ای از فضاهای سرپوشیده، فضاهای باز و فضاهای نیمه‌سرپوشیده - نیمه‌باز دانست. در خانه سنتی می‌توان از داخل حریم و فضای بسته، ارتباط با طبیعت و... را از طریق وجود چشم‌انداز از اتاق به حیاط‌های داخلی برقرار نمود (پیرنیا، ۱۳۷۴) که این بیان‌گر شفافیت ایجادشده در فضای خانه می‌باشد. واژه خانه، شاید از مهم‌ترین کلماتی باشد که برای شناخت مفهوم زیست در هر فرهنگ باید به آن پرداخت. «معماری به معنای خلق شالوده کالبدی - فضایی برای جوابگویی به نیاز انسان‌ها و دانشی تجربی است» (فلامکی، ۱۳۵۵، ۵۰). کالبد خانه و عناصر کالبدی تعریف‌کننده حریم فضایی خانه هستند و مرز بین درون و بیرون را تعریف می‌نمایند (آقالطیفی و حجت، ۱۳۹۷، ۴۲). مجموعه فضاهای سرپوشیده، باز و نیمه سرپوشیده، کالبد بنا را تشکیل می‌دهند و واژگانی چون: فضای بسته، فضای باز، فضای داخلی، فضای واسط، فضای گذر، فضای مکث، روابط فضایی و ... در معماری مورد بحث قرار می‌گیرند. منظور از فضای بسته، همان ساختمان‌های ساخته‌شده‌ای می‌باشند که در معماری امکان وجود می‌یابند. در واقع تمامی فضاهای محصور با عناصر کالبدی کف، سقف و جداره، همان فضای بسته را تشکیل می‌دهند که شامل اتاق‌ها و سایر قسمت‌های داخل یک خانه می‌باشند. پس فضای معماری به لحاظ فرمی شامل سه دسته؛ باز، نیمه‌باز و بسته می‌باشد. در قرن بیستم نخستین برداشت از فضای باز نوعی پنداشت "تهی" از فضا و باقی‌مانده احجام پر می‌باشد (Simeoforidis, 1993).

از عناصر موجود در فضای باز می‌توان به وجود حیاط و حوض و انواع پوشش گیاهی و باغچه اشاره کرد. توجه به تنوع فضایی در طراحی و ساخت خانه، باعث پیدایش روابط و احساسات مختلف فردی می‌گردد که این خود از عوامل مهم در شکل‌گیری و سامان‌دهی فضای خانه می‌باشد. فضای نیمه‌باز (نیمه سرپوشیده) گذار نرم از قلمرویی به قلمرو دیگر را ممکن می‌سازد و به‌عنوان فضای ارتباط‌دهنده فضاهای باز و بسته، سبب تنوع فضایی و ارتقای کیفیت فضایی می‌شود (راهب و نظری، ۱۳۹۶، ۴۰). بشر نیازمند فضایی است که او را در مقابل تاثیرات محیط محافظت نماید. این نیاز از ابتدای زندگی تا به امروز تغییر چندانی نداشته است. این فضای محافظ یا همان فضای معماری، مرکزی است که بر مبنای آن تمامی ارتباطات فضایی شکل‌یافته و سنجیده می‌شوند. با توجه به تقسیم‌بندی ساختار کلی خانه‌های گذشته به قسمت اندرونی و بیرونی اصل سلسله‌مراتب و تداوم فضایی از ورودی تا اصلی‌ترین بخش مجموعه دیده می‌شود. این اصل به‌گونه‌ای تاروپود خانه‌ها را به هم دوخته است که گذر از یک فضا به فضایی دیگر بدون رعایت سلسله‌مراتب فضایی و پیوستگی فضایی ممکن نخواهد بود. ترکیب انواع فضاهای پوشیده، سرپوشیده، نیمه سرپوشیده در ساختار خانه سلسله‌مراتب فضایی را نمایش می‌دهند (زلفی‌پور، ۱۳۹۱). از جمله عناصر مربوط به فضای نیمه‌باز می‌توان ایوان و بالکن و یا تراس را نام برد که با وجود این عناصر و تعبیه انواع بازشو و پنجره، می‌توان به شفاف‌بودن هر چه بیشتر فضا اضافه نمود. فضای خانه سنتی در سطح افقی بر اساس سلسله‌مراتب دسترسی از بیرون به هسته مرکزی حیاط است. سر در ورودی، هشتی و دالان ردیف سلسله‌مراتب فضایی هستند که با حفظ محرمت درونی، دسترسی به حیاط و از آن به اندرون خانه را ممکن می‌سازند. لایه‌های اطراف حیاط به ترتیب مکان اتاق‌ها می‌باشند که مستقیماً با نور، آب، گیاه، هوا و به‌طور کلی با حیاط مرکزی در تماس هستند (مظاهری و دیگران، ۱۳۹۷، ۱۰۶).

روابط فضایی

با توجه به بررسی عناصر کالبدی و روابط فضایی، پس از مرور مختصر موارد فوق، در ادامه به شناخت فضای معماری و روابط فضایی در آن پرداخته می‌شود تا پس از بررسی مبانی نظری ارائه‌شده، مدل مفهومی پژوهش معرفی گردد. در این راستا، فضا از عوامل اساسی در معماری است. حضور در فضا و تجربه آن از نزدیک، جزئی از فضا شدن و نظاره نمودن فضا با حرکت در آن، مناسب‌ترین ابزار فهم و درک و تجربه معماری است (معماریان، ۱۳۸۴، ۲۵۴-۲۴۳). با توجه به این‌که فضا از عناصر مهم معماری تلقی می‌گردد، پس درک معماری نیز با حضور انسان در درون یا بیرون فضا صورت می‌گیرد. خاطرات و ذهنیات گذشته از فضا و مکان نیز در ادراک فضا موثر هستند (عمومی، ۱۳۷۶، ۱۳). فضا به مجموعه روابطی که بین مصرف‌کننده آن و اجزای تشکیل‌دهنده فضا و تغییرات آن وجود دارند، بستگی دارد (معماریان، ۱۳۸۴، ۲۴۲). نحوه توزیع و قرارگیری مکانی عناصر در یک فضا را سازمان فضایی گویند (سعیدنیا، ۱۳۸۲). ساختار فضایی را می‌توان انطباق سازمان فضایی بر محیط فیزیکی قلمداد نمود. در اصل ساختار فضایی تجلی روابط درونی و بیرونی واحدهای یک مجموعه فضایی و جایگاه اجزای آن بر بستر محیط کالبدی است (زیاری، ۱۳۷۸، ۳۶). بنابراین فعالیت‌هایی که انسان انجام می‌دهد نیاز به فضا دارند و در بستر کالبد فضایی جاری هستند. برای این‌که بشر بتواند به تصورات و ذهنیات خود عینیت بخشد، باید روابط بین اشیا و آنچه در محیط قرار گرفته است را درک کند و آن‌ها را در قالب مفهومی فضایی هماهنگ نماید. مجموعه‌ای از روابط انسانی، در آفرینش فضای معماری مولفه‌ای بسیار تعیین‌کننده به‌شمار می‌آیند. این مجموعه روابط، هم به مکان انسان‌ها بر مبنای اندیشه‌ها، سلیقه‌ها و نیازهایشان می‌نگرد و هم ناظر بر ارزش‌هایی است که آدمیان میان خود برقرار می‌کنند (فلامکی، ۱۳۸۱، ۵۲). مکان شامل ارتباطی متداوم است، فضایی که در ابتدا بدون تمایز به‌نظر می‌رسد، وقتی شناخته شود و برای آن ارزشی لحاظ شود، به مکان تبدیل می‌شود (Tuan, 1974, 6). پس از مرور مطالب ارائه شده، در نمودار شماره ۱، که برگرفته از مبانی نظری است، می‌توان به این جمع‌بندی رسید که مجموعه فضاهای بسته، باز و نیمه‌باز به‌عنوان مولفه‌های کالبدی، هر یک شامل زیرمولفه‌های خود با روابط فضایی مشخص شده می‌باشند. با توجه به شناخت هر یک از زیرفضاهای مربوط به هر فضا، عناصری چون هشتی، راهرو، پله، اتاق‌ها، حمام، سرویس بهداشتی، مطبخ- آشپزخانه، زیرزمین و پذیرایی با توجه به روابط فضایی‌شان در مجموعه فضاهای بسته قرار می‌گیرند. عناصر دیگر از جمله حیاط و حوض و انواع پوشش گیاهی و باغچه نیز طبق ساختار فضایی خود در مجموعه فضاهای باز دسته‌بندی می‌شوند و عناصری چون ایوان، بالکن و یا تراس نیز طبق ویژگی و ساختارشان در قسمت فضاهای نیمه‌باز جای می‌گیرند.

نمودار ۱. معرفی مدل پژوهش (نگارندگان)

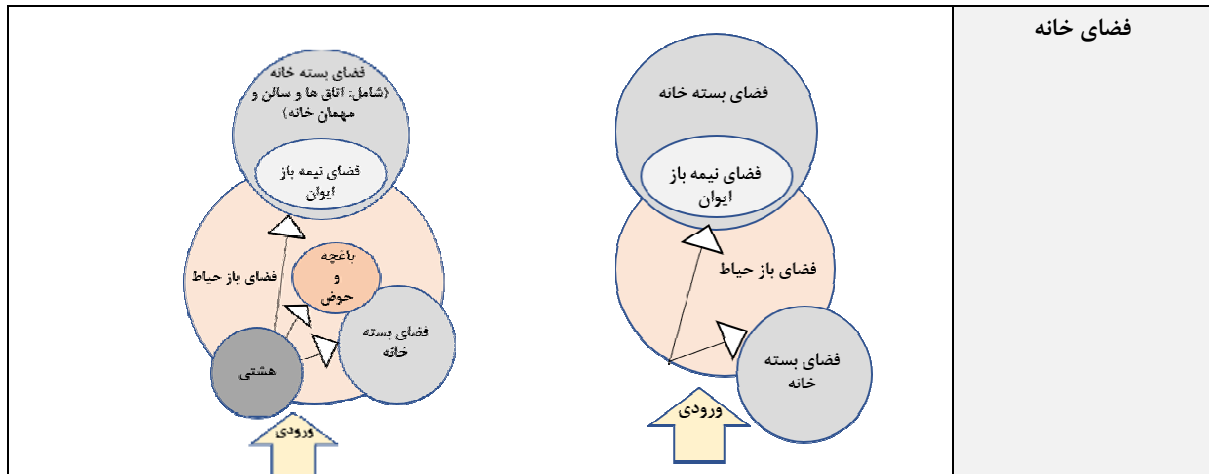
با توجه به مدل پژوهش در نمودار ۱، در ادامه، هر یک از زیرمفله‌های استخراج‌شده، در جملات برگرفته از متون انتخابی نویسندگان برگزیده، مورد بررسی قرار می‌گیرند. بعد از بررسی این عناصر معماری، به جای‌گذاری آن‌ها در پلان‌های شماتیک پرداخته می‌شود تا هر یک به‌صورت گرافیکی در پلان‌های فرضی و شماتیک از خانه‌های استخراج‌شده مشاهده شوند.

■ تحلیل یافته‌ها

پس از معرفی مدل پژوهش، طبق جداول شماره ۳ تا ۹، به بررسی مولفه‌های مربوط به هر فضا در کتاب‌های مورد بررسی پرداخته می‌شود و بعد از تحلیل محتوای جملات برگرفته از متون ادبی، ترسیم پلان‌های شماتیک و شبیه‌سازی شده خانه‌های توصیفی کتاب‌های بررسی‌شده، براساس زیرمفله‌های یافت شده، صورت می‌گیرد. در کتاب چشم‌هایش از بزرگ علوی طبق جدول شماره ۳، جملات مرتبط با فضای کالبدی به‌صورت زیر گردآوری شده‌اند که سپس نمایش دیاگرامی روابط فضایی هم مطابق با آن ترسیم شده است.

جدول ۳. بررسی روابط فضایی کالبدی خانه در کتاب بزرگ علوی (نگارندگان)

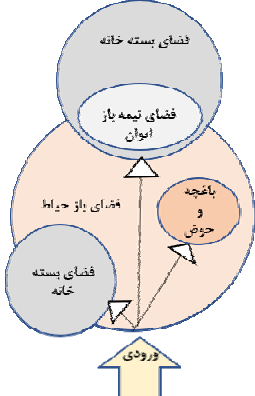
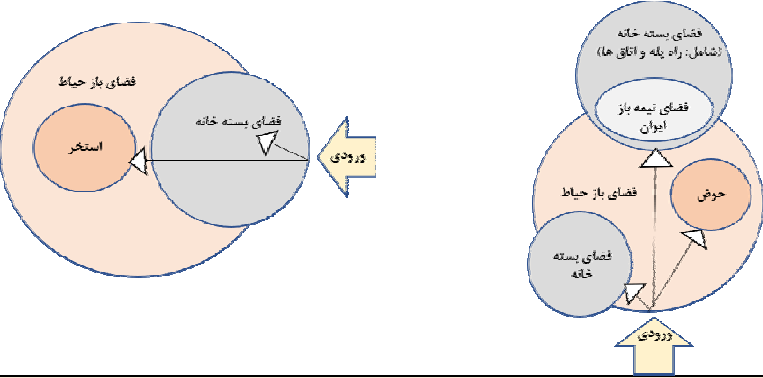
چشم‌هایش	نام کتاب
آن طرف حیاط، رو به آفتاب، راه‌پله‌ای به ایوانی که پیچ امین‌الدوله طارمی‌های آن را پوشانده بود منتهی می‌شد... در یکی از اتاق‌های طرف دست راست، زنی که تنبان سیاه پایش بود ظرف‌های چینی را خشک می‌کرد. در همین هنگام، در اتاق بالای ایوان باز شد (علوی، ۱۳۸۶، ۱۹۱).	مصادیق کالبدی
خانه‌ای دیگر: وارد هشتی خانه ما که می‌شد طرف دست راست اتاق پدرم بود... حوضمان را آب انداخته بودند. بابا داشت باغچه‌ها را آب می‌داد. پدرم روی صندلی راحت در اتاقش نشسته بود و آرام سیگار می‌کشید ... مادرم در اتاق مجاور سر جانماز نشسته بود (علوی، ۱۳۸۶، ۱۶۵-۱۶۱). بفرمایید برویم قهوه را در سالن میل بفرمایید (علوی، ۱۳۸۶، ۲۵۵). کنار چراغ پایه‌داری در ایوان می‌نشستم و کتاب می‌خواندم (علوی، ۱۳۸۶، ۱۵۱). در اتاق مهمان‌خانه ما نشسته است (علوی، ۱۳۸۶، ۸۶).	
خانه شماره ۲:	نمایش دیاگرامی
خانه شماره ۱:	

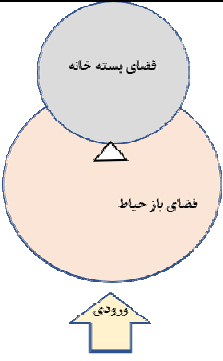
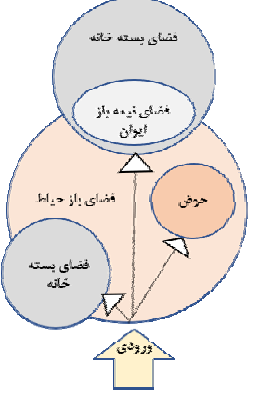
در بررسی ۸ کتاب از جمال میرصادقی طبق جدول شماره ۴، مصادیق مرتبط با فضای کالبدی و نمایش دیاگرامی روابط فضایی مطابق با آن‌ها ترسیم گردیده‌اند.

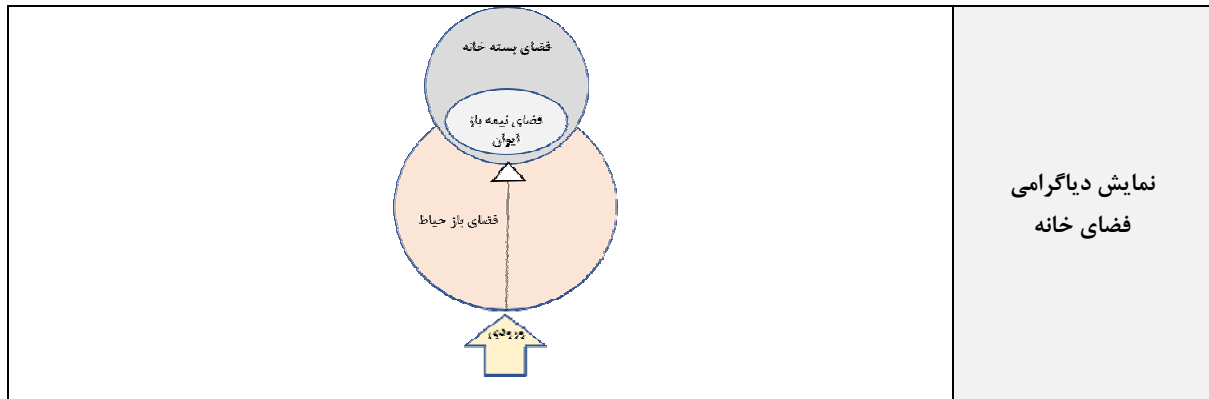
جدول ۴. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب‌های جمال میرصادقی (نگارندگان)

نام کتاب	مسافره‌های شب
مصادیق کالبدی	<p>داستان برف‌ها، سگ‌ها، کلاغ‌ها: وقتی من حوض را دور می‌زدم و به اتاق آن‌ها که در گوشه حیاط افتاده بود، می‌رفتم... (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۷-۶). شب عروسی داداشم، پهلوی توران خانم کنار پنجره نشسته بودم و به مردهایی که در و دیوار حیاط را زینت می‌دادند، نگاه می‌کردم (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۷). داستان بابا: حوض با تخته‌هایی که رویش انداخته و ... میان حیاط به چشم می‌خورد (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۳۰). عصمت خانم از اتاق بیرون رفته بود و صدای کفشش از بیرون شنیده شد که با سر و صدا به طرف در کوچه رفت (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۸۸). داستان مسافره‌های شب: حاجی منو تو حیاط گذاشت و تندتند از پله‌ها بالا رفت. نعره‌اش از توی اتاق بلند شد (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۱۶۲). جواد در پی او می‌دوید. عفت جیغ می‌زد و می‌خندید و دور حوض و باغچه می‌گشت (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۹۷). داستان دیوار: سودابه توی حیاط خودشان دور باغچه‌ها می‌گشت و با آب‌پاش گلی و کوچک خود، گل‌ها و سبزه‌ها را آب می‌داد (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۱۵۰). روی ایوان نشسته لباس‌هایش را اتو می‌کند (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۱۵۷). و از پشت پنجره برگشت و توی حیاط آمد... به طرف اتاق‌های آن طرف حیاط رفت (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۱۶۲). خلیل آمد، خسته و کوفته. نشست روی پله‌ها و هر چه عزیزم اصرار کرد نیامد توی اتاق (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۷۲). منیژه خواهر بزرگ او هم، لب حوض نشسته بود و دندان‌هایش را مسواک می‌کرد (میرصادقی، ۱۳۵۴، ب، ۱۵۰).</p>

	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>
<p>درازنای شب</p>	<p>نام کتاب</p>
<p>خانم چهل-چهل و پنج ساله‌ای را دید که گلدان‌های شمعدانی و لادن کنار ایوان را آب می‌دهد (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۵۲). کمال از جلو اتاق گذشت. از پله‌ها بالا رفت و توی اتاقش که آمد، از خودش تعجب کرد (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۶۶). از پله‌های خیس و خراب تلوتلو خوران پایین آمد و کنار چاله پاشیر سرپا نشست. شیر را باز کرد (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۹۶). از اتاق بیرون آمد و سر حوض نشست و وضو گرفت و با تن لرزان به اتاق برگشت (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۱۴). با صدای پدرش، از خواب بیدار شد. پدرش در اتاق کناری، نمازش را خوانده بود و ... (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۲۱). به حیاط برگشت. صدای زنگدار دختر عمویش را از اتاق آن طرف حیاط شنید (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۵۰). خانه‌ای دیگر: بچه‌ها از جلو عمارت گذشتند و توی باغ آمدند. باغ قشنگی بود (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۳۵). استخر میان نور خورشید نشسته بود و آب صاف و شفافش چراغان شده بود. روی یکی از صندلی‌های آهنی کنار استخر نشست و محو تماشا شد (میرصادقی، ۱۳۴۹، ۳۶).</p>	<p>مصادیق کالبدی</p>
	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>
<p>چشم‌های من خسته</p>	<p>نام کتاب</p>
<p>«به خونه داره بزرگ‌بزرگ، قد یه باغ، پر از گل و سبزه. یه حوض میونشه سه تا فواره داره. آدم روحش تازه می‌شه» (میرصادقی، ۱۳۵۴ الف، ۶۱). همه ما جمع بودیم. فرش انداخته بودیم توی حیاط و همه روی آن نشسته بودیم (میرصادقی، ۱۳۵۴ الف، ۷۲). صدای زوزه‌اش را توی دالان انداخت. دالان باریک و تاریک بود. توی حیاط آمدند. حیاط خلوت بود (میرصادقی، ۱۳۵۴ الف، ۱۳۶). پیرزن از اتاق ته حیاطی بیرون آمد (میرصادقی، ۱۳۵۴ الف، ۱۳۸).</p>	<p>مصادیق کالبدی</p>

	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>
<p>نام کتاب شب‌های تماشا و گل زرد</p>	
<p>مصادیق کالبدی عصر که از مدرسه به خانه آمد، دید حیاط را آب و جارو کرده‌اند. اتاق پذیرایی درش باز بود (میرصادقی، ۱۳۵۵، ب، ۱۲۴). تلوتلوخوران توی سرازیری دالان راه‌افتاده... خودبه‌خود روی پاهایش جلو آمد تا به حیاط رسید. حیاط تاریک و بی سروصدا بود (میرصادقی، ۱۳۵۵، ب، ۴۰). سید احمد از جلو اتاق گذشت. به اتاق دیگر آمد و سر راهش لب حوض نشست (میرصادقی، ۱۳۵۵، ب، ۴۱).</p>	
	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>
<p>نام کتاب این شکسته‌ها</p>	
<p>مصادیق کالبدی توی حیاط ایستادند و چند کلمه‌ای آهسته با حاج آقام حرف زدند (میرصادقی، ۱۳۵۰، ۱۰۳). وقتی بالای سرش رسیدیم جلو در اتاق، روی آجرهای حیاط بی حرکت افتاده بود و ... (میرصادقی، ۱۳۵۰، ۱۱۶). حاجیه خانم پشت پنجره اتاقش نشسته بود و توی حیاط را نگاه می‌کرد (میرصادقی، ۱۳۵۰، ۵۲). خانه ما از آن خانه‌های دنگال قدیمی بود که هزارتا سوراخ سنبه داشت (میرصادقی، ۱۳۵۰، ۱۴-۱۵).</p>	
	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>

این سوی تل‌های شن	نام کتاب
<p>گفت: "خداحافظ" برگشت و از حیاط گذشت و توی سرسرا آمد. زن کنار در کوچه ایستاده بود(میرصادقی، ۱۳۵۵ الف، ۲۹). مرد و زن از کنار او گذشتند و توی حیاط رفتند. حیاط کوچک بود. کف آن را موزائیک‌های بزرگ و یک‌دستی پوشانده بود(میرصادقی، ۱۳۵۵ الف، ۲۶).</p>	مصادیق کالبدی
	نمایش دیاگرامی فضای خانه
نه آدمی، نه صدایی	نام کتاب
<p>داستان پری آینه: از جلوی اتاق گذشتم و توی حیاط آمدم. سر حوض نشستم(میرصادقی، ۱۳۵۴ ج، ۲۵). داستان کشاکش: هنوز چندقدم توی دالان نرفته بودیم که مرضیه نفس‌نفس‌زنان پیدایش شد. صورت بی‌آرایش و ساده‌اش پر از خنده بود. «بفرمایین تو... بفرمایین...»(میرصادقی، ۱۳۵۴ ج، ۷۵). حیاط دنگالی بود پر از اتاق‌های کوچک و بزرگ(میرصادقی، ۱۳۵۴ ج، ۷۵). داستان نه آدمی، نه صدایی: نسیم خنکی که از حیاط توی اتاق می‌آمد، پیرمرد را بیدار کرد. ... چشم‌هایش به بیرون خیره‌شد. نسیم تازه و خوش‌بویی از حیاط به اتاق می‌آمد(میرصادقی، ۱۳۵۴ ج، ۱۱۰). خود را کشید و از اتاق بیرون‌انداخت. روی آجرهای خنک، کف حیاط به پشت خوابید(میرصادقی، ۱۳۵۴ ج، ۱۱۰).</p>	مصادیق کالبدی
	نمایش دیاگرامی فضای خانه
هراس	نام کتاب
<p>پسرک سوار سه‌چرخه‌اش از این طرف به آن طرف حیاط کوچک می‌رفت و... مرد تلوتلوخوران به دستشویی رفت. توی دستشویی سرش را زیر شیرآب گرفت و... با سروصورت خیس، سنگین و کرخت به ایوان برگشت و روی صندلی راحتی افتاد... با خشنودی به سروصدهایی که از توی آشپزخانه بلند شده بود، گوش‌داد(میرصادقی، ۱۳۷۱، ۲۵-۳۴).</p>	مصادیق کالبدی

در ادامه بررسی‌ها، کتاب واژه‌های بی‌نام و نشان از غلامحسین ساعدی انتخاب شده و مورد تحلیل قرار گرفته است. در جدول شماره ۵، بعداز گردآوری مصادیق مرتبط با فضای کالبدی، نمایش دیاگرامی روابط فضایی مطابق با آن نیز قابل مشاهده است.

جدول ۵. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب غلامحسین ساعدی (نگارندگان)

نام کتاب	واژه‌های بی‌نام و نشان
مصادیق کالبدی	<p>داستان آرامش در حضور دیگران: آمنه توی چایخانه طبقه بالا بود، از پشت شیشه چارگوش چایخانه، مرد جوان را برانداز کرد(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۴۵). از توی چایخانه به راهرو و از راهرو به اتاق پذیرایی و از اتاق پذیرایی به اتاق جلو ایوان می‌بردند(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۸۶). رفتند توی اتاق پذیرایی. دکتر و منیژه از پنجره باز رفتند روی ایوان و داخل اتاق سرهنگ شدند(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۸۸). چراغ‌های راه‌پله از دم ظهر روشن بود و در حمام و توالت را برخلاف همیشه بسته بودند(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۴۵). مه‌لقا گفت: برو درو واکن و بیرشون توی اتاق پایین(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۴۷). ملیحه پا شد و از روی ایوان رفت توی اتاق(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۶۰). مه‌لقا و مرد جوان از اتاق بیرون رفتند و روی پله‌های راهرو نشستند(ساعدی، ۱۳۵۵، ۱۷۱).</p>
نمایش دیاگرامی فضای خانه	

در کتاب خواهرم و عنکبوت از جلال آل احمد، در جدول شماره ۶، بررسی جملات مرتبط با فضای کالبدی انتخاب شده‌اند، که در ادامه دیاگرام‌های روابط فضایی مطابق با آن‌ها نیز مورد بحث قرار می‌گیرند.

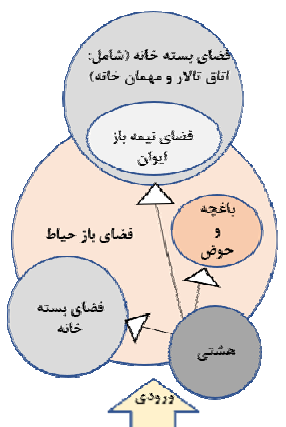

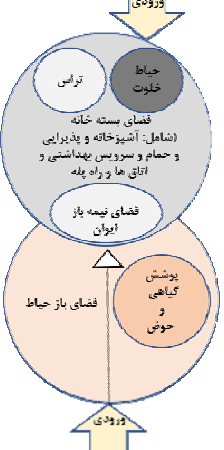
جدول ۶. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب جلال آل احمد (نگارندگان)

نام کتاب	خواهرم و عنکبوت
مصادیق کالبدی	از ته زیرزمین آن سر حیاط باید دست کم ده بغل هیزم می آوردم پای تون حمام که ته مطبخ بود (آل احمد، ۱۳۸۹، ۳۱). دویدم سراغ مطبخ مادرم داشت بادمجان سرخ می کرد (آل احمد، ۱۳۸۹، ۲۴). آن قدر راهرو و ایوان و ... داشت که... (آل احمد، ۱۳۸۹، ۴۲). گاهی توی حیاط هم قدم می زد. تا سر حوض هم می رفت که دست و رو آب بکشد (آل احمد، ۱۳۸۹، ۴۱).
نمایش دیگرامی فضای خانه	

در دو کتاب دل کور و شهباز و جعدان از اسماعیل فصیح، پس از جمع آوری جملات مرتبط با فضای کالبدی در جدول شماره ۷، ترسیم دیگرامی روابط فضایی مرتبط با آن نیز در ادامه جدول مشاهده می گردد.

جدول ۷. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب های اسماعیل فصیح (نگارندگان)

نام کتاب	دل کور
مصادیق کالبدی	<p>خانه ۱: هشتی همیشه تاریک بود (فصیح، ۱۳۸۸، ۸). از اتاق تالار می آمد بیرون، از ایوان می رفت پایین توی حیاط می ایستاد و دوباره برمی گشت بالا (فصیح، ۱۳۸۸: ۸۳). کوکب خانم یکدست صندلی لهستانی و یک عسلی تازه خریده بود و آن روز آن ها را چیده بود توی ایوان جلوی تالار (فصیح، ۱۳۸۸، ۵۲-۵۱). آجرهای نظامی کف حیاط، با بندکشی های گود افتاده، بی روح و مرده بود (فصیح، ۱۳۸۸، ۸۷). کنار حوض، بین باغچه ها سه صندلی و یک عسلی گذاشته بودند (فصیح، ۱۳۸۸، ۱۶۱).</p> <p>خانه ۲: در خیابان امیریه تهران، وجود خود را توی رختخواب احساس کرد (فصیح، ۱۳۸۸، ۲). آشپزخانه کوچک پشت اتاق نشیمن بود (فصیح، ۱۳۸۸، ۴). از راهروی آجر فرش گذشت و در خانه را باز کرد و بیرون آمد (فصیح، ۱۳۸۸، ۴). آخر آبان ۱۳۴۷، در یک روز آفتابی صادق و زهره آریان به تهران بازگشتند... به منزلی که از دایی اکبر به زهره رسیده بود (خانه دو طبقه ای آخرهای خیابان امیریه پایین تر از چهارراه معزالسلطان) اسباب کشیدند (فصیح، ۱۳۸۸، ۲۵۶).</p>

<p>خانه شماره ۱: (خانه قدیمی)</p> <p>فضای بسته خانه (شامل: اتاق تالار و مهمان خانه) فضای نیمه باز ایوان باغچه و حوض هفتی فضای باز حیاط فضای بسته خانه درودی</p>	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>
<p>خانه شماره ۲:</p> <p>فضای بسته خانه (شامل: آشپزخانه و راهرو و اتاق نشیمن) درودی</p>	<p>نام کتاب</p>
<p>شهباز و جعدان</p>	
<p>پایین توی حیاط، زیر چنارها و تبریزی‌های خشکیده و سروهای سبز، حوض پر آب است (فصیح، ۱۳۹۵، ۱۱). کاج و تبریزی و چنار... و پیچک‌ها از در و دیوار میرن تو اتاق‌های طبقه بالا (فصیح، ۱۳۹۵، ۲۰). بعضی وقت‌های دیگه خودش تنها میاد اون بالا توی ایوان می‌شیند (فصیح، ۱۳۹۵، ۱۰). اوایل بعد از ظهر را هم زیر آفتاب روی تراس به غزلیات شمس با صدای گرفته و بیمار استاد گوش می‌کنم (فصیح، ۱۳۹۵، ۴۱). توی اتاق، یک ظرف میوه وسط میز است ... میوه‌خوری خالی را برمی‌دارم توی دست‌شویی (فصیح، ۱۳۹۵، ۴۵). استاد را از روی کاناپه بلند می‌کنند و روی پاهای خودش به طبقه بالا به اتاق‌های خودش می‌برند (فصیح، ۱۳۹۵، ۸۵). از در عقب ساختمان دو طبقه ساختمان دکتر جانان تو ظهیرالدوله تجریش می‌آیم توی آشپزخانه (فصیح، ۱۳۹۵، ۹۷). اوایل غروب حمام می‌کنم و بعد از اصلاح و لباس پوشیدن، می‌آیم بالا روی تراس (فصیح، ۱۳۹۵، ۱۰۵). از شیشه پنجره نگاه می‌کنم و استاد انگار حالا مهمان دارد (فصیح، ۱۳۹۵، ۱۰۵). به اتاق پذیرایی می‌آیم. از پنجره می‌بینم که در حیاط باز است (فصیح، ۱۳۹۵، ۲۲۵). فاطمه در را باز می‌کند. آن‌ها را راهنمایی می‌کند توی اتاق نشیمن پایین (فصیح، ۱۳۹۵، ۳۱۶). از در عقب یواشکی می‌آیم توی حیاط خلوت، بعد از پله‌های حیاط خلوت می‌روم بالا (فصیح، ۱۳۹۵، ۳۳۷).</p>	
<p>مصادیق کالبدی</p>	
 <p>درودی حیاط خلوت تراس فضای بسته خانه (شامل: آشپزخانه و پذیرایی و حمام و سرویس بهداشتی و اتاق‌ها و راه پله) فضای نیمه باز ایوان درودی حوض و گیاهی و پوشش فضای باز حیاط</p>	<p>نمایش دیاگرامی فضای خانه</p>

در ادامه بررسی‌ها، پس از انتخاب کتاب از هوشنگ گلشیری، در جدول شماره ۸، مطابق با جملاتی که در رابطه با فضای کالبدی بیان شده‌اند، دیاگرام‌های روابط فضایی ترسیم شده است.

جدول ۸. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب هوشنگ گلشیری (نگارندگان)

نام کتاب	مثل همیشه
مصادیق کالبدی	<p>هشتی تاریک است و از آن طرف هشتی یک راه‌پله هست که به بالا می‌رود، به یک مهتابی بی‌نرده و اتافی که دره‌ایش بسته است (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۱). از هشتی نمود و دالان تاریک و دراز می‌گذرد (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۰). خانه قدیمی است. سه اتاق دارد، کف اتاق پشت ایوان را دو قالی فرش کرده است (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۱). پیرزن روی ایوان ایستاده است (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۴). پیرزن نخ را دور میله می‌پیچاند. کلاف کرک که تکان خورد ماتش می‌برد و به حوض نگاه می‌کند و به آب سبزی که، بی هیچ موجی، در ته آن هست (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۴). کلاف سیاه از روی ایوان غلتیده و افتاده است توی باغچه کنار حوض (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۴). یک درخت انجیر کوتاه و کج و معوج توی باغچه هست (گلشیری، ۱۳۵۶، ۹۴).</p>
نمایش دیاگرامی فضای خانه	

در نهایت کتاب به کی سلام کنم؟ از سیمین دانشور در جدول شماره ۹ مورد بررسی قرار گرفته است، که طبق این بررسی، ابتدا جملات مربوط به فضای کالبدی در جدول تنظیم گردیده‌اند، سپس دیاگرام‌های روابط فضایی مرتبط با آن ترسیم شده‌اند.

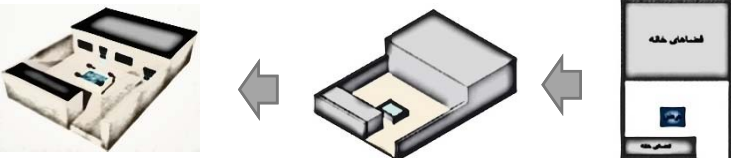
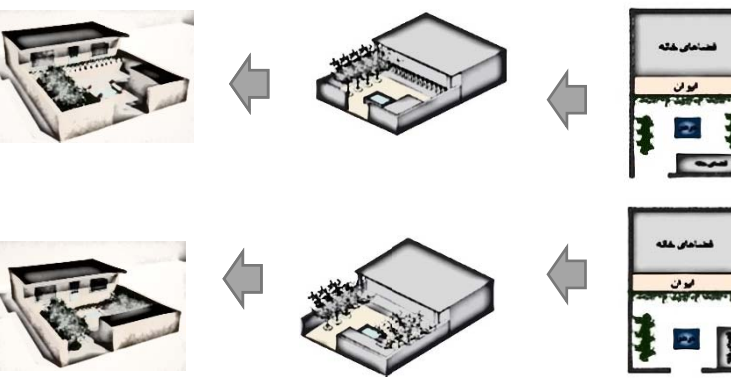
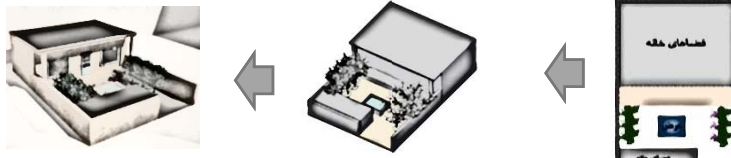
جدول ۹. بررسی روابط فضایی کالبد خانه در کتاب سیمین دانشور (نگارندگان)

نام کتاب	به کی سلام کنم؟
مصادیق کالبدی	<p>داستان کیدالخانین: روی حوض کاشی آبی وسط حیاط را تخته چیده بود و برگ‌های ریخته را روی تخته‌ها تلبار کرده بود (دانشور، ۱۳۸۰، ۲۰۹). چند تا فیلگوش داشتند که در اتاق پذیرایی و اتاق نشیمن و راهرو گذاشتند و... (دانشور، ۱۳۸۰، ۲۲۵).</p>
نمایش دیاگرامی فضای خانه	

با جمع‌آوری توصیفات ارائه‌شده در جداول فوق، می‌توان به یک نتیجه کلی و مشابه رسید که تا حدودی اکثریت مولفه‌های مهم و تاثیرگذار در شکل‌گیری خانه وجود دارند. با جای‌گذاری مولفه‌های کالبدی در پلان‌های شماتیک،

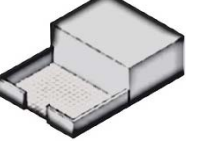

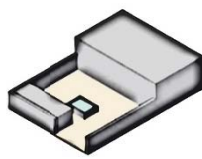

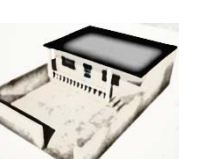
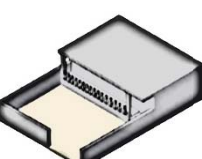

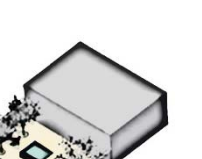

می‌توان به وجود عنصر حیاط به‌عنوان فضای ارتباطی بین فضای داخل و خارج و عنصر ایوان هم به‌عنوان فضای شفاف و ارتباطی با حیاط و طبیعت پی برد. فضاهای بسته خانه اعم از داخل خانه یا اتاق‌های گوشه حیاط سبب تنوع فضایی و عملکردی و وجود حوض و پوشش گیاهی از جمله عوامل ارتباطی در مسیر ورودی تا فضای داخلی خانه در اکثر خانه‌ها دیده شده‌اند. در ادامه مطابق جدول شماره ۱۰، به ترسیمات دقیق‌تر از این خانه‌های توصیف‌شده پرداخته می‌شود تا مولفه‌های موجود برگرفته از متون، در ترسیمات نرم‌افزار اتوکد دوبعدی و سه‌بعدی جهت درک بیشتر ترسیم شوند و روابط فضایی در خانه‌ها به‌طور کامل مشخص گردند.

جدول ۱۰. استخراج ترسیمات برگرفته از کتاب‌ها(نگارندگان)

شبه‌سازی پلان و احجام	نمونه‌های مورد بررسی
 <p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و یک مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب ۳- قرارگیری اتاق‌هایی در اطراف حیاط</p> <p>نتیجه کلی</p>	<p>جلال آل‌احمد (خواهرم و عنکبوت)</p>
 <p>۱- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۲- ایوان به‌عنوان یک فضای نیمه‌باز ۳- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p> <p>نتیجه کلی</p>	<p>بزرگ علوی (چشم‌هایش)</p>
 <p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز ۴- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p> <p>نتیجه کلی</p>	<p>جمال میرصادقی (مسافرهای شب)</p>

شبه‌سازی پلان و احجام		نمونه‌های مورد بررسی
		<p>جمال میرصادقی (چشم‌های من خسته)</p>
نتیجه کلی	<p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>	
		<p>غلامحسین ساعدی (واهمه‌های بی‌نام و نشان)</p>
نتیجه کلی	<p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز</p>	
		<p>هوشنگ گلشیری (مثل همیشه)</p>
نتیجه کلی	<p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز</p>	
		<p>جمال میرصادقی (شب‌های تماشا و گل زرد)</p>
نتیجه کلی	<p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب ۳- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>	

شبه‌سازی پلان و احجام	نمونه‌های مورد بررسی
	<p>جمال میرصادقی (درازای شب)</p>
<p>نتیجه کلی</p> <p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز ۴- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>	
	<p>جمال میرصادقی (این شکسته‌ها)</p>
<p>نتیجه کلی</p> <p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب</p>	
	<p>اسماعیل فصیح (شهباز و جعدان)</p>
<p>نتیجه کلی</p> <p>۱- حیاط و حیاط خلوت به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان و تراس به‌عنوان فضای نیمه‌باز</p>	
	<p>اسماعیل فصیح (دل کور)</p>
<p>نتیجه کلی</p> <p>۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز ۴- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>	

		←		←		<p>جمال میرصادقی (این سوی تل‌های شن)</p>
<p>نتیجه کلی ۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی</p>						
		←		←		<p>جمال میرصادقی (نه آدمی، نه صدایی)</p>
<p>نتیجه کلی ۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب ۳- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>						
		←		←		<p>جمال میرصادقی (هراس)</p>
<p>نتیجه کلی ۱- حیاط و حیاط خلوت به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- ایوان به‌عنوان فضای نیمه‌باز</p>						
		←		←		<p>سیمین دانشور (به کی سلام کنم؟)</p>
<p>نتیجه کلی ۱- حیاط به‌عنوان فضای باز و مسیر ارتباطی ۲- وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف ۳- قرارگیری اتاق‌های متعدد در اطراف حیاط</p>						

با توجه به بررسی کالبدی در پلان‌ها و احجام توصیف شده طبق جدول ۱۰، عناصری که نقش مهم در فضای کالبدی و روابط فضایی خانه داشته‌اند به شرح زیر می‌باشند:

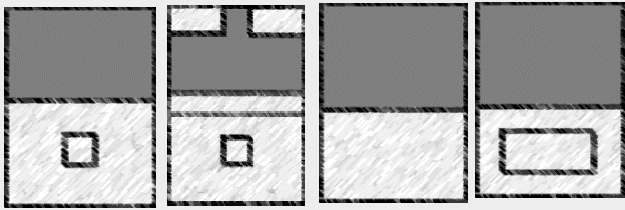
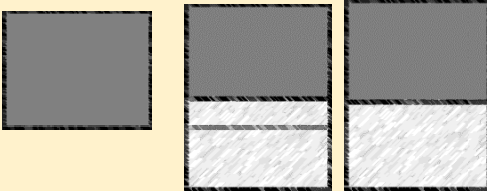
حیاط به‌عنوان فضای باز و یک مسیر ارتباطی از ورودی تا فضای درونی در خانه‌های توصیفی، نقش مهمی در مسیر ارتباطی بین فضای خارجی و داخلی دارد. وجود حوض آب و پوشش گیاهی مختلف نشان از اهمیت آن در فضای باز دارند و قرارگیری اتاق‌هایی در اطراف حیاط باعث تنوع در فضای بسته شده‌اند. ایوان و تراس به‌عنوان فضای نیمه‌باز، عنصر مهمی جهت برقراری ارتباط فضای درون خانه با فضای بیرونی حیاط شده‌اند. همه این عناصر به‌وضوح در ترسیمات شبیه‌سازی شده، هر یک در جای خود قابل مشاهده بوده و مصداقی بر فرضیه مطرح شده می‌باشند که با بازخوانی داستان‌های دوره پهلوی دوم، تغییرات تدریجی اعمال شده در روابط فضایی خانه‌های مسکونی از منظر کالبدی قابل خوانش هستند.

نتیجه‌گیری

پس از بررسی متون داستانی، پلان‌ها و احجام خانه‌های توصیفی هر یک از نویسندگان به صورت مجزا شبیه‌سازی شده‌اند. یکی از عوامل مهم و تاثیرگذار در شکل‌گیری الگوی این خانه‌های ایرانی ساختاری است که در آن حیاط اهمیت ویژه‌ای در ساختار فضایی خانه‌های بررسی شده گذشته دارد و باتوجه به بررسی روابط فضایی خانه‌ها، وجود و اهمیت عنصر حیاط به عنوان مسیر ارتباطی بین فضای باز و بسته به وضوح قابل مشاهده است. در یک جمع‌بندی کلی در جدول شماره ۱۱، تغییرات تدریجی در کالبد خانه‌های هر دهه از دوره پهلوی دوم به صورت جداگانه در قسمت نمونه خانه‌های توصیفی در داستان‌ها به طور کلی نشان داده شده‌اند. در این جدول بدون مشاهده سایر جزئیات، شکل‌گیری کلی پلان خانه‌ها به همراه روابط فضایی موجود و کیفیت و چگونگی مسیر دسترسی و ورودی به آن‌ها با توجه به هر سه فضای بسته و باز و نیمه‌باز، بیان شده‌اند. بنابراین با مقایسه کلی طبق این مطالب، فرضیه پژوهش چنین اثبات می‌گردد که: با بازخوانی داستان‌های دوره پهلوی دوم، تغییرات تدریجی اعمال شده در روابط فضایی خانه‌های مسکونی از منظر کالبدی قابل خوانش هستند. همچنین ادبیات داستانی بدون پیش‌داوری معماری، به توصیف خانه‌ها پرداخته‌است، که براساس این توصیفات نویسندگان، می‌توان بدون مشاهده هیچ عکس و پلانی، به شبیه‌سازی خانه‌های دوره پهلوی دوم و شناخت معماری آن دوره پرداخت.

جدول ۱۱. روند تغییرات تدریجی در روابط فضایی خانه‌های توصیف شده در دوره پهلوی دوم (نگارندگان)

نتایج به دست آمده از وجود انواع فضای کالبدی			مجموع نمونه خانه‌های توصیفی در داستان‌ها	بررسی خانه‌های توصیفی در دهه‌های ۲۰ تا ۵۰ ش.ه
فضای بسته	فضای باز	فضای نیمه‌باز		
*	*	*		دهه ۲۰
*	*	*		
*	*	*		
*	*	*		
*	*	*		دهه ۳۰
-	*	*		
*	*	*		
*	*	*		
-	*	*		
*	*	*		
*	*	*		

-	*	*		دهه ۴۰
-	*	*		
*	*	*		
-	*	*		
-	*	*		دهه ۵۰
*	*	*		
-	-	*		

پس از مقایسه کلی نمونه خانه‌ها در داستان‌ها طبق جدول ۱۱، مشاهده می‌شود که خانه‌های اوایل دوره پهلوی دوم با اواخر آن دوره از نظر کالبدی و شکلی متفاوت هستند. همچنین با بررسی فضاهای کالبدی، نوع روابط فضایی خانه‌ها نیز مشخص می‌گردند. چنان‌که با وجود تنوع فضای کالبدی، روابط فضایی متفاوت و متنوعی دیده می‌شوند. در خانه‌های اوایل دوره پهلوی دوم اکثر زیرموقعه‌های کالبدی بیان‌شده در مدل پژوهش، به‌وضوح قابل مشاهده هستند اما با حذف حیاط، مسیر ارتباطی و نوع رابطه فضایی به فضای بسته خانه تغییر می‌یابد و نیز با حذف حیاط، مولفه‌هایی چون هشتی و حوض و باغچه و زیرزمین نیز از خانه‌ها حذف می‌شوند که این باعث اعمال تغییرات در روابط فضایی خانه‌ها شده است. در نتیجه روابط فضایی موجود و دسترسی به فضاهای داخلی ساده‌تر و کوتاه‌تر گردیده‌اند. پس با تغییرات کالبدی که باعث تغییر در روابط فضایی نیز شده‌اند، از بین رفتن ترتیب فضایی معماری گذشته و سلسله‌مراتب فضایی در خانه‌های جدیدتر به‌وجود آمده‌اند. در ادامه جدول شماره ۱۲، ویژگی‌های خانه‌های هر دهه را به‌طور مجزا نشان می‌دهد.

جدول ۱۲. ویژگی خانه‌های دهه ۲۰ تا ۵۰ ه.ش. (نگارندگان)

ویژگی خانه‌های دهه ۲۰ ه.ش.	خانه‌های حیاط‌دار - وجود مهمان‌خانه و زیرزمین و نیز مطبخ و حمام در گوشه حیاط - وجود حوض و پوشش گیاهی - وجود اتاق‌ها در گوشه و کنارهای حیاط - وجود هشتی در ورودی - وجود ایوان
ویژگی خانه‌های دهه ۳۰ ه.ش.	خانه‌های حیاط‌دار - وجود تعدد انواع اتاق و آشپزخانه و حمام و سرویس بهداشتی - وجود حوض و پوشش گیاهی - وجود اتاق‌ها در گوشه و کنارهای حیاط در خانه‌های اوایل دهه ۳۰ ه.ش. - وجود هشتی در ورودی در خانه‌های اوایل دهه ۳۰ ه.ش. - وجود ایوان
ویژگی خانه‌های دهه ۴۰ ه.ش.	حذف هشتی از ورودی - وجود دالان و راهرو در ورودی - وجود حیاط - حذف اتاق‌ها از گوشه حیاط - وجود راهرو، پذیرایی، نشیمن، آشپزخانه، اتاق‌ها، حمام و سرویس بهداشتی - وجود حوض و پوشش گیاهی - تبدیل کم‌کم حوض به استخر - قرار گرفتن ورودی بنا در قسمت جلوی خانه و انتقال حیاط به پشت خانه - پدیدایش تراس در طبقات بالایی خانه‌ها - وجود حیاط خلوت در ورودی قسمت جنوبی خانه
ویژگی خانه‌های دهه ۵۰ ه.ش.	تغییر شکل و مدرن‌شدن خانه‌ها - وجود اتاق نشیمن و راهرو و آشپزخانه - کم‌رنگ شدن تدریجی حیاط - تبدیل شدن ورودی بنا به شکل یک سطح جداکننده - کم‌رنگ شدن ایوان و حذف تدریجی آن

طبق جدول فوق، به تدریج با حذف و یا کاهش و تغییر مکان برخی عناصر و مولفه‌ها از پلان خانه‌ها، تغییراتی در روابط فضایی خانه‌ها به وجود می‌آیند. این موضوع نشان‌دهنده اهمیت و تاثیرپذیری کالبد و روابط فضایی از یکدیگر

است که تنوع کالبد و روابط میان آن‌ها در خانه‌های دهه‌های قبل از ۴۰ ه.ش. نسبت به خانه‌های دهه ۵۰ ه.ش. بیشتر می‌باشند.

پی‌نوشت

1. Richard C. Stedman
2. Stephanie Riger & Paul J. Lavrakas
3. Harold M. Proshansky, Abbe K. Fabian & Robert Kaminoff

فهرست منابع

- آقالطیفی، آزاده و حجت، عیسی. (۱۳۹۷). *بررسی تاثیرپذیری مفهوم خانه از تحولات کالبدی آن در دوران معاصر در شهر تهران*. نشریه هنرهای زیبا، ۲۳ (۴)، ۴۱-۵۴.
- آل احمد، جلال. (۱۳۸۹). *خواهرم و عنکبوت*. تهران: نشر روزگار.
- پیرنیا، محمدکریم. (۱۳۷۴). *آشنایی با معماری اسلامی ایران*. تدوین: غلامحسین معماریان. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- حاج‌سیدجواد، حسن. (۱۳۸۲). *بررسی و تحقیق در ادبیات معاصر ایران*. تهران: گروه پژوهشگران ایران.
- دانشور، سیمین. (۱۳۸۰). *به کی سلام کنم؟*. تهران: انتشارات خوارزمی.
- راهب، غزال و نظری، محیا. (۱۳۹۶). *بررسی عوامل موثر بر کارکرد فضای نیمه‌باز خصوصی واحدهای مسکونی شهر تهران*. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۰ (۲۱)، ۳۹-۴۸.
- زلفی پور، نیره. (۱۳۹۱). *استفاده از الگوی سلسله‌مراتب فضایی در مجتمع‌های مسکونی با رویکرد احیای هویت معماری اسلامی - ایرانی*. همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی. مشهد: موسسه آموزش عالی خاوران.
- زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۷۸). *برنامه‌ریزی شهرهای جدید*. تهران: سمت.
- ساعدی، غلامحسین. (۱۳۵۵). *واهمه‌های بی‌نام و نشان*. تهران: انتشارات نیل.
- سعیدنیا، احمد. (۱۳۸۲). *کتاب سبز، کاربری زمین شهری*. تهران: سازمان شهرداری‌های کشور، جلد دوم.
- علوی، بزرگ. (۱۳۸۶). *چشمه‌هایش*. تهران: انتشارات نگاه.
- عمومی، محمد. (۱۳۷۶). *معماری الگو نظم*. تهران: نشر خاک.
- عینی‌فر، علی‌رضا. (۱۳۷۹). *عوامل انسانی - محیطی موثر در طراحی مجموعه مسکونی*. نشریه هنرهای زیبا. ۱۱۸-۱۰۹، (۸).
- فاضلی، مریم و فریدنیا، مهدی و کرباسچی، محمد. (۱۳۹۴). *بررسی نقش فضای باز (حیاط) و پوششیده در ساختار خانه ایرانی*. همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی. رشت: دانشگاه پیام نور استان گیلان.
- فلامکی، منصور. (۱۳۸۱). *ریشه‌ها و گرایش‌های نظری معماری*. تهران: نشر فضا.
- فلامکی، منصور. (۱۳۵۵). *باززنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فصیح، اسماعیل. (۱۳۸۸). *دل کور*. تهران: نشر البرز.
- فصیح، اسماعیل. (۱۳۹۵). *شهباز و جعدان*. تهران: انتشارات صفی‌علیشاه.

- گلزاری، مسعود و ناظمی‌راد حمیدرضا. (۱۳۸۸). *گزیده تاریخ ادبیات ایران، از کهن‌ترین دوران تا امروز*. تهران: نشر کتابدار.
 - قاسم‌زاده، محمد. (۱۳۸۳). *داستان‌نویسان معاصر ایران*. تهران: هیرمند.
 - گلشیری، هوشنگ. (۱۳۵۶). *مثل همیشه*. تهران: کتاب زمان.
 - مظاهری، مجتبی و دژدار، امید و موسوی، سیدجلیل. (۱۳۹۷). *تحلیل نقش حیاط در ساختار فضایی خانه‌های ایرانی با بهره‌گیری از روش نحو فضا*. هویت شهر، ۳۴ (۱۲)، ص ۹۷-۱۰۸.
 - معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۴). *سیری در مبانی نظری معماری*. تهران: انتشارات سروش دانش.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۴۹). *درازنای شب*. تهران: کتاب زمان.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۰). *این شکسته‌ها*. تهران: انتشارات رز.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۴ الف). *چشم‌های من خسته*. تهران: انتشارات اشرفی.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۴ ب). *مسافره‌های شب*. تهران: انتشارات رز.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۴ ج). *نه آدمی، نه صدایی*. تهران: انتشارات رز.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۵ الف). *این سوی تل‌های شن*. تهران: انتشارات چاپخش.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۵۵ ب). *شب‌های تماشا و گل زرد*. تهران: انتشارات نیل.
 - میرصادقی، جمال. (۱۳۷۱). *هراس*. تهران: نشر تاریخ ایران.
-
- Canter, David V. (1977). *"The Psychology of Place"*. London: Architectural Press.
 - Hosseini, Sara & Alborzi, Fariba & Amini, Amirhossein. (2022). *Recognition of the Houses in Tehran Based on Contemporary Fictions Written in the Period 1951-1978*. *Bagh-e Nazar*. 19(111), 105-128.
 - Proshansky, Harold M. & Fabian, Abbe K. & Kaminoff, Robert. (1983). *Place-identity: Physical World Socialization of the Self*. *Journal of Environmental Psychology*, (3).
 - Riger, Stephanie & Lavrakas, Paul J. (1981). *Community Ties: Patterns of Attachment and Social Interaction in Urban Neighborhoods*. *American Journal of Community Psychology*. 9 (1), 55-66.
 - Simeoforidis, Yorgos. (1993). *On Landscape and Open Spaces*. *Arch. & Comport./ Arch. & Behav*, 9(3), 321-327.
 - Stedman, Richard C. (2003). *Is It Really Just a Social Construction?: The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place*. *Society and Natural Resources*, 16(8), 671-685.
 - Tuan, Yi-Fu. (1974). *"Topophilia"*. Englewood Cliffs: Prentiss-Hall.

